

Heb het lef om zelf te spelen!

Dit is een reactie op het artikel van Sandra Meeuwsen in dit topic, dat mede tot stand is gekomen naar aanleiding van haar dissertatie 'Kritiek van de Sportieve rede. Een filosofische archeologie van de moderne sport' (2020). In dit betoog ga ik direct in dialoog met haar opvattingen door er één vraagstuk uit te lichten dat in het eerste hoofdstuk van haar boek wordt beschreven. Daarin legt Meeuwsen namelijk haar (top)sportvinger nadrukkelijk op de zere en in haar ogen nog steeds etterende wond van het algemeen aanvaarde idee dat sport vooral als spel moet worden gezien en opgevat. Deze voortdurende mythe in de opvattingen over de sport in onze bewegcultuur, wil ze met haar kritische verhaal ontrafelen en dat levert zeker de nodige voer voor filosoferende bewegingsonderwijzers op. | Tekst Herman Verveld

Spel 'is' en niet wat het zou 'moeten' zijn

Pas in de eindfase van haar promotie kwam ik met Meeuwsen in contact. Ofschoon we elkaar toen niet kenden, trof ik in haar proefschrift 'Kritiek van de sportieve rede' een zielsverwant aan, alleen – net als bij haar collega filosoof Aldo Houterman (2020) – zitten we in onze filosofische ziel toch niet altijd op dezelfde praktische golflengte. Dat heeft mijns inziens te maken met twee te onderscheiden uitgangspunten in ons denken: het eerste is dat Meeuwsen in haar uiteenzetting over sport en bewegen over 'lichamen' blijft spreken, terwijl ik in de bewegingpraktijk mensen (en geen lichamen) aantref die bewegend gedrag vertonen. Mijn focus ligt dan ook op het gunstig beïnvloeden van dit beweggedrag en mijn analyses richt ik daarbij niet op het 'lichaam'. Het tweede onderscheid is dat wij redeneren vanuit een verschillende context en achtergrond, waarin en waardoor mensen zich bewegend gedragen. Zij is meer van de (top) sport en ik van het bewegingsonderwijs. Anders gezegd, ik ben als filosoferende bewegingsonderwijzer en opleider opgegroeid met een relationeel bewegconcept en Meeuwsen raakte als voormalig topsporter, bestuurder en onderzoeker in meer Angelsaksisch georiënteerde sportfilosofische concepten verwickeld, die ze vervolgens wel bekritiseerde. Zodoende kijken wij door een andere bril naar de specifieke beweeghandelingen die in de sport en bewegcontext plaatsvinden.

Een belangrijk gezamenlijk uitgangspunt, waarin wij het concept spel (in

de sport) willen benaderen, ligt in het zogenaamde immanente denken. Als we – zoals Meeuwsen laat zien in haar proefschrift en artikel – kritisch willen nadenken over sport (laat ik voor het gemak de gehele beweegpraktijk nu maar even samen nemen in dat begrip, terwijl de wijze waarop beweggedrag plaatsvindt natuurlijk contextueel bepaald wordt en de sportwereld daarin erg verschilt met die van het bewegingsonderwijs), dan is ons beider startpunt het verschijnsel te belichten vanuit wat het ‘is’, vanuit de zijnsstructuur en niet vanuit wat het zou ‘moeten’ zijn. Spinoza was

de eerste westerse filosoof die een belangrijke voorzet gaf voor dit immanente denken en daar onder andere het dualisme van tijdgenoot Descartes mee buitenspel wist te zetten. Zoals Meeuwsen (2020, p. 13) dit kernachtig weergeeft was Spinoza de eerste continentale filosoof “die beweerde dat het zijn één en ondeelbaar is en bestaat uit een oneindig netwerk van causale relaties tussen modi. Het reduceren van een modus, zijnde of fenomeen (in casu de moderne sport) tot diens ‘essentie’ is vanuit een immanentiestandpunt een zinloos, onbegaanbaar spoor.” Hier staat het

transcendente denken tegenover dat sport wil definiëren vanuit een overstijgende en van buiten het concept liggend oogpunt en verantwoordelijk is voor de alsmaar voortdurende splijtende vraag: is sport nu middel of doel in zichzelf? Geleidelijk ontstond door dit splijtende en overstijgende denken een heersende manier van spreken en denken (discours of ontologisch paradigma) over sport in de samenleving. “Deze essentialistische, normatieve ideologie biedt de sport een dekmantel voor de prestatiegerichtheid en technocratie die de moderne sport bepalen.” (Meeuwsen, 2020, p. 108).

Het dubbelkarakter van spel

Crum (2001) noemt dit de ‘versporing’ van de samenleving: aan de ene kant die hoge waardering en status voor de sport en de sporters, aan de andere kant die verguizing van dat competitieve, prestatieve en op geld en eer beluste circus. Is er nog een uitweg, een alternatief mogelijk? Zeker na de coronacrisis. Of blijft het bij brood en spelen? Sinds dit dubbelkarakter (Tamboer & Steenbergen, 2000) omtrent het concept sport echter bij vele collega’s gemeengoed is geworden, zoekt elke denker vaste vertrek- of verwijspunten of tracht die juist te vermijden. Of het sportspel is de subjectieve neerslag van individuele waarden als uniciteit, autonomie en zelfontplooiing of het wordt geobjectiveerd en vindt zijn neerslag in ideaaltypische waarden als gezondheid, nut of pure schoonheid. Met andere woorden, of we volgen Huizinga’s Homo Ludens of we dragen de vaandels van het neo-olympisme van de Moderne Olympische spelen van De Coubertin. Gaandeweg heeft zich dit in de sportgeschiedenis verder ontwikkeld tot het definiëren van sport als ‘play’ of als ‘game’ (Suits, 1978). De geschiedenis van de lichamelijke opvoeding volgde hetzelfde spoor en daar kwamen uiteindelijk twee visies op leren beter bewegen tegenover elkaar te staan: de (persoonlijke) vormingsgedachte en de (biomechanische) top- en wedstrijd-sportgerichte visie op bewegen.

De archeoloog-filosoof Michel Foucault (1976) heeft een dergelijk orde van een verhoog scherpzinnig gefileerd en gedeconstrueerd. Het heersende discours over wat spel zou moeten zijn, is in de val gelopen van wat Foucault ‘logofobie’ noemt: ‘de diep verborgen vrees voor het verhoog, het discours’ (pp. 40-41). Het verhoog binnen de wereld van de lichamelijke opvoeding laat namelijk een enorm scala aan uitspraken zien wat spel zou moeten of kunnen zijn: “spelen is gezond”, “door te spelen ontplooi je jezelf” tot “Jan, jij speelt zoals het moet, met de juiste techniek en tactiek”. Deze chaotische uitdijing aan uitspraken moet vervolgens worden ingeperkt, want wij mensen willen orde in de chaos

scheppen en onze waarheid claimen, aldus Foucault. Dat wil zeggen de uitspraken vanuit een biomechanische visie op bewegen sluiten de vormingsgerichte uit. Zo verwerft ieder – en niet alleen het prestatiefgerichte – sportconcept zich door middel van in- en uitsluitingen, normalisering en reglementeringen een machtspositie, die het vervolgens als waakhond gaat beschermen. Zijn er dan helemaal geen ‘anarchisten’ in ons vakgebied, die zich niet wensen te disciplineren, normaliseren of sportificeren?

Laat het gebeuren

Meeuwssen heeft ze kennelijk niet ontdekt, want ze is in de ontwikkeling van het relationele beweegconcept van de Calo na Gordijn en Tamboer, het Aktiviteitsdenken (Rebergen & Maan, 1988) niet tegengekomen. Deze manier van denken, die ook – net als bij Meeuwssen zelf – sterk leunt op de Franse structuralisten en deconstructivisten, is ontwikkeld op de Calo in Zwolle en wil normalisering en disciplineren ter discussie stellen door de positie van waaruit dit gebeurt te relativeren. Hierdoor hoeven de spelers niet meer gebukt te gaan onder de drukkende last van regels, normen en systemen. Het wil de deelnemer aan het spel bevrijden van de normaliserende en disciplinerende rol, waartoe het door de docent of trainer coach wordt gedwongen en waardoor de speler vaak niet aan zijn eigen beweegmogelijkheden en eigen invulling van zijn rol kan toekomen. Vergelijkbaar met wat ik in mijn verhaal in LO magazine 1 (Verveld, 2021) stel: ‘no more losers’. We moeten zorg dragen en bieden voor alle leerlingen in ons bewegingsonderwijs en zeker voor de drop-out, het schlemielteje en

de beweegarmoedige uitvaller. Recht doen aan verschillen en niet iedereen over dezelfde kam scheren. Mede door dergelijke gedachten en kritiek op het centraal gestelde subjectivisme van Gordijn, werd de focus van het relationele beweegconcept van de Calo in het begin van de jaren tachtig meer op de activiteiten gericht en de verschillende manieren waarop de leerlingen de beweegproblemen die deze beweegsituaties betekenisvol maken naar eigen mogelijkheden konden leren aangaan en oplossen.

“Het opnieuw tot een gebeurtenis maken van het verhoog”, deze aanzet van Foucault (1976, p. 41) om de logofobie niet uit te willen bannen, maar te analyseren naar aard, inzet en gevolgen, zal voor Rebergen en Maan (1988) aangrijpingspunt zijn om het overheersende discours in de wereld van de LO op te doen schudden door het activiteit vol te maken. Foucault meent dat er andere procedures (handelingsoriëntaties) gevolgd kunnen worden dan die van normalisering en disciplineren. We moeten ons daarentegen door een viertal begrippen laten leiden: “die van de feitelijke gebeurtenis, die van de reeks, die van de regelmaat en die van de voorwaarde die een verhoog mogelijk maakt.” (Foucault, p. 43). Corresponderend met deze aanzet van Foucault tracht het Aktiviteitsdenken het overheersende discours van de traditionele ideeëngeschiedenis van de LO niet langer meer in menselijke breinen of modellen te leggen, die voorschrijven wat deelnemers zouden moeten doen, maar de plek te geven waar het daadwerkelijk thuishoort, namelijk in het feitelijk gebeuren (Verveld, ‘Laat het gebeuren, Interview met Jan Bransen’, 2020). De last die

Zijn er dan helemaal geen ‘anarchisten’ in ons vakgebied, die zich niet wensen te disciplineren, normaliseren of sportificeren?

Het spelbegrip is een ervaring van het gebeuren zelf

de deelnemer ervaart (in termen van onderwijs; het niet tot lukken komen) moet dus contextgericht vertaald worden naar activiteitsvolle interventies en hulpverlening.

Spel laat zichzelf zien in een netwerk rondom bewegen

Voor mij is sport als spel dus niet die mythe die Meeuwsen eraan verleent. Er is namelijk wel degelijk een spelconcept mogelijk dat zich onttrekt aan een overheersend discours, wanneer het opgevat wordt in de zin die de Duitse hermeneutische filosoof Gadamer (1975, p. 103) er bijvoorbeeld aan heeft gegeven: "Das Spiel list wirklich darauf beschränkt sich darzustellen. Seine Seinsweise ist also Selbstdarstellung". Gadamer wenst zich – net als de Franse deconstructivisten – niet op te houden in de orde van een eenduidige subject/object verhouding, maar laat op voortreffelijke wijze zien dat het spelbegrip niet een expressie is van een onafhankelijk bestaande essentie van spel, noch een uitdrukking die gevonden kan worden in het bewustzijn van de spelers, coaches of toeschouwers, maar ervaring is van het gebeuren zelf, van de structuur en vorm van het spel zelf. Ook de techniekfilosoof Peter-Paul Verbeek (2012, p. 129) deelt – in navolging van zijn leermeester Latour – met zijn postfenomenologie de deconstructivistische afkeer van het bestaan van transcendente waarheden en de splijtende scheiding van subject en object, maar wil dit niet vertalen in onverschillig relativisme, zoals dat wordt herkend en beschreven in het postmodernisme: "Vanuit postfenomenologisch perspectief kan de werkelijkheid niet restloos worden herleid tot interpretaties, taalspelen, contexten of andere

eenheden van deconstructie. Daarmee zou de scheiding van subject en object alleen maar worden bevestigd, omdat alle gewicht dan naar de kant van de subjectiviteit wordt geschoven. Werkelijkheid komt tot stand in relaties, evenals de mensen die zich tot die werkelijkheid verhouden. Alleen in deze zin is postfenomenologie relativistisch: ze gaat uit van relaties."

Mensen worden gelukkig door de succeservaringen (het 'lukken' van de beweeguitdaging) die ze ervaren in het bewegingsonderwijs. Wij als handelende mensen staan niet tegenover deze te kennen wereld, maar zijn hierin verwickeld. Het is een interactief netwerk van persoon, activiteit en omgeving (en alle aspecten daarvan verlenen en ontnemen de betekenis aan het beweeggedrag, zie ook het verhaal van Jaap Kleinpaste in dit topic). Professionaliteit van de docent bewegingsonderwijs ligt niet alleen in zijn pedagogische en didactische vakbekwaamheid en dit adequaat over te willen brengen – laat staan op te willen leggen – aan de leerling, maar juist in dit insceneren, in het laten gebeuren van de beleefde en doorleefde ervaring van het gezamenlijk handelen in een beweegsituatie. In een spelsituatie zijn we vaak veel te druk bezig met het verbeteren van de beweegvaardigheid van de leerling en ligt onze focus vooral daar op, terwijl we ons veel meer moeten richten op de context, op de inscenering waarin de speeluitdaging van de activiteit ons tot gezamenlijk handelen brengt. Niet in jouw of mijn wereld willen trekken, maar in het perspectief van de derde wereld, de gedeelde wereld van het gezamenlijk tot bewegen laten komen. Dit zie je terug in de ontwerpende en ontdekkende methode van het relationele bewegingsconcept van de Calo: het spel wordt niet uitsluitend directief gegeven en ligt niet eenduidig methodisch vast in eindspelvormen en ideaaltypische bewegingstechnieken. Het is een open en gezamenlijk leerproces waarin elke leerling op zijn of haar niveau de beweegprincipes in beweegthema's ontdekt, ontwikkelt, realiseert, waardeert en eigen maakt. Zodat zij nu en later beweegactiviteiten kunnen kiezen, organiseren en aanpassen om

daarbinnen samen met anderen te kunnen deelnemen en te genieten.

Zou dit concept ook kunnen aansluiten bij "de opmaat naar een nieuwe dynamische ontologie van de sport" (p. 243), die Meeuwsen aan het eind van haar 'Kritiek van de Sportieve rede' opwerpt? Ons netwerk rondom bewegen zou immanente denkers in ieder geval erg goed bevallen. Op de Calo gaan we graag in debat met kritische denkers, want zij brengen ons verder op weg naar een betere kijk op het vitale gebeuren dat bewegingsonderwijs en sport zou mogen (en moeten?) zijn. ●

Bronnen

- Crum, B. (2001). *Over de versporting van de samenleving*. Tirion Sport Uitgevers.
- Foucault, M. (1976). *De orde van het vertoog*. Boom Meppel. Vertaling (C.P. Heering-Moorman) van: *L'Ordre du discours*. Editions Gallimard, Paris (1971).
- Gadamer, H-G. (1975). *Wahrheit und Methode*. J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen.
- Meeuwsen, S.M. (2020). *Kritiek van de Sportieve Rede*. Brussel. VUpress.
- Rebergen, G. & Maan, C. (1988). *Aktiviteitsdenken, poëtië rond het veranderende in bewegingsonderwijs, -therapie en daarbuiten*. Uitgave in eigen beheer, Deventer/Veessen.
- Suits, B. (1978). *The Grasshopper: Games, Life and Utopia*. Toronto/Buffalo: University of Toronto Press.
- Tamboer, J. & Steenbergen, J. (2000). *Sportfilosofie*. Uitgeverij Damon Vof.
- Verbeek, P-P. (2012). *De daadkracht der dingen. Over techniek, filosofie en vormgeving*. Boom, Amsterdam.
- Verveld, H. (2020). Laat het gebeuren. Interview met Jan Bransen. *Lichamelijke Opvoeding* 108 (7), 8-11.
- Verveld, H. (2021). *No more losers; Over het ontwikkelen van een beweegidentiteit*. *Lichamelijke Opvoeding*, 109 (1), 11-13.
- Calo Windesheim - Sascha en Karen geven jullie een kijkje... | Facebook

Contact

hd.verveld@windesheim.nl

Herman Verveld is opleidingsdocent aan de Calo Windesheim.

Foto's

Anita Riemersma

Kernwoorden

sportfilosofie, homo ludens, spel, discours, bewegingsonderwijs